

## Критика і бібліографія.

**Р. Лашенко.** Проф. Укр. Університету в Празі. Лекції по історії українського права. Частина перша, Княжа доба. I. Література. II. Пам'ятники права. III. Історія державн. права. Прага. Накл. Укр. Універс. в Празі. 1923. Стор. 146.

Наука української історії давно вже набула тверді підвалини та широку розробку. Тепер черга за спорідненою історичною галуззю — історією українського права. Робота тут намічується в двох напрямках.

Перше завдання — це розібратися у величезному матеріалі, що його залишила столітня наука історії російського права, вибрати, що треба та вкласти в нову схему, — схему історії українського права. Це торкається, головню, земської доби. Мало не всі головні питання цієї доби досліджено вже так, що нове може полягати більш у „вихідних“ точках, ніж у відкритті нових даних.

Інакше стоїть справа з дальшими періодами історії українського права. Тут хоч і досить матеріалів оброблено, тільки-ж ще більш не досліджено. Тут відкривається широке поле для колективної науково-дослідчої праці. Можна вказати на самий-но Литовський Статут.

Науку історії західньо-руського та українського права короткий час викладало по укр. університетах. Як суто наукова дисципліна, вона існує й досі у стінах Української Академії Наук. Але-ж перша друкована спроба історії українського права вийшла в світ поза межами Радянської України, з закордонних емігрантських кіл. Ми кажемо про „Лекції“ проф. Лашенка.

Книжка ця — то спроба перебудувати концепцію історії „общерусского“ права, що в науці історії російського права ще й досі панує. З новітніх вчених хіба тільки Пресняков у своїй творі: „Образование великорусского государства“ (П. 1918) прийняв цілком схему акад. М. Грушевського, та до загального признання їй ще далеко. Через те кожна спроба перебудувати концепцію нашого юридичного минулого особливої набуває ваги й викликає до себе як-найсерйознішої уваги.

Це визнає й сам автор. „Історія українського права — наука зовсім молода... Вона не має ні своєї окремої історії, ні цілої закінченої системи... Приходиться не тільки ‚викладати‘, але в відомій мірі і ‚творити‘ саму систему науки“ (с. 13).

Автор поділяє історію укр. права на 4 періоди. I-ша доба земська або князівська від половини IX віку до другої половини XIV століття. II-а доба литовсько-польська XIV ст. до половини XVII віку (до повстання Богдана Хмельницького); в цьому періоді для центральних українських земель період власне Литовський до 1569 р. (унії Литви з Польщею). III-я доба гетьманська від половини XVII віку — 1648 р. — до другої половини XVIII віку: 1764 р. — скасування гетьманщини, 1775 р. — зруйнування Січі, 1782 р. — заведення на Гетьманщині загально-рос. губерніяльних установ. IV-а доба московська від другої половини XVIII віку геть аж до 1917 року. Для Галичини й Буковини період австрійського панування від 70-х років XVIII віку до 1918 р. — В „Лекціях“ викладено давньо-українське державне право княжої доби.

Що-до системи, що її подає автор, то всенький матеріал укладається в такі розділи: Література по історії українського права, Пам'ятники українського права доби княжої, Історія державного укр. права. Останній розділ оповідає про територію, людність і владу.



Але-ж цю систему не витримано: до відділу „влада“ однесено питання про підупад Київ, про Галицько-Володимирську державу, про ролі і значіння православної церкви, а це власне окремі питання.

„Лекції“ розпочинаються вступом, де автор висловлює цілком правильні думки про становище укр. історіографії до революції року 1917. Далі йде огляд літератури. „В своїх працях — визначає автор — російські вчені, торкаючися норм „зах.-рус.“ права, розглядали їх, як явище одного походження і порядку з нормами права московського, ведучи правну традицію цього останнього від часів Київської держави і Руської Правди“... Через це користуватися з праць російських вчених, вивчаючи українське право, треба надто обережно... Те саме треба сказати й про польських вчених (ст. 12). Як визнає й сам автор, „сводка“ літератури, що він дає, неповна й несистематична. Між иншим, відчувається велика потреба в докладному огляді всієї літератури (укр., рос., польської), що-до питань з історії укр. права. Автор багато праць перерахував, але-ж чомусь забув за „Історію Укр.-Руси“ М. Грушевського; не всі новини відомі авторові, як, напр. „Русская Правда“ Goetz'a, а на цю працю відгукнулися мало не всі відомі вчені росіяни.

У розділі про територію автор знімає цілу низку бойових питань, використовуючи праці Грушевського, Шахматова та инш. Між иншим, він повторює здогади цих вчених, що вже анти (IV в. по Р. Хр.) треба вважати за українські племена, які здавен утворили особливий етнічний тип. Автор додержується погляду на укр. державу, як на „землю“, який термін підкреслює етнографічну стихію в складному процесі походження укр. держави. У кожній землі центром було місто, що його головне значіння було економічне. Увесь устрій тогочасної землі-держави мав міський характер. Русь, земля Полян із своїм старшим містом Києвом з давніх давен мала значіння національно-політичного осередку життя всього укр. плім'я. Торг був за важливий чинник у процесі створення Укр. держави, вона вимагала організувати оборону краю супроти зовнішніх ворогів, цією організацією були озброєні ватаги Варягів. Але-ж цей дружинний елемент розчинивсь у місцевому елементі і особливого впливу на правні українські норми не мав. Не вважаючи на відокремлення земель, Україна-Русь мала національну єдність (мова, релігія, основні тези права, єдина князівська династія).

Ми торкнулися тільки тих головних думок автора, що характеризують його історичний світогляд. Немає потреби зупинятися на інших окремих юридичних питаннях, бо автор дає тільки переказ літературного матеріалу хоч досить ясний і легкий. Але-ж за цією легкою формою викладання мало не всюди не видно власного погляду автора, він обмежується тільки на тім, що переказує думки вчених, замало використовуючи джерела; іноді схиляється до невірних поглядів (боярська дума — погляд Сергєєвіча).

Для історичного світогляду автороваго характерна ще одна риса — а саме, захоплення національною ідеєю. Національне почуття авторове проходить через усеньку книжку, починаючи від першого рядка і аж до останнього, надто, коли він говорить про кольоровість звичаєвого права, національну єдність і т. д. Справді, виявити національну природу юридичного минулого — то дуже важливе наукове завдання. Тільки-ж немає жадних підстав ідеалізувати це минуле і робити, прим. висновок, що „ідея права на Україні з а в ш е (?) зливалась в поглядах народніх з ідеєю рівності, братерства“. Чи можна ідеали козацтва переносити на земський період? Яку-ж ідею рівності можна знайти в тогочасному класовому суспільстві („народі“)? Автор доходить до того, що вважає за джерело історії українського права Шевченкові твори, — це для XIX-го віку! Чому-ж тоді не притягти для іст. рос. права Пушкіна та Толстого?

Нам здається, щоб збудувати й обґрунтувати історію українського права самого палкого національного почуття ще замало. Треба було-б докладніше вказувати на відміну поміж історичним розвитком українського та російського права, бо подібність багатьох інститутів і дає, власне, російським вченим підставу, щоб зрікатися самотійности історії українського права. Треба-б виявити ясніш свій погляд на основні моменти правничого життя, більш притягуючи джерела. Треба-б правну ідеологію визначати не як самотійну категорію, що утворює юридичне життя, керує ним, але-ж як одне з виявлень економічних відносин у давньо-українському суспільстві.



Оце-ж ті змагання, що їх можна, з нашого погляду, поставити перед усякою працею в галузі історії українського права, не тільки перед „Лекціями“. І коли спостерегаємо хиби в цій праці, то це через те, що це перший крок у важкій роботі над створенням науки історії українського права.

Ст. Борисенко.

**Р. Лашенко.** Лекції по історії українського права, ч. II. Литовсько-польська доба. В. І. Пам'ятники права. Прага. 1924, стор. 78.

У цьому огляді джерел права литовсько-польської епохи, що його подає проф. Р. Лашенко, він починає з характеристики загального стану українських земель в складі великого князівства Литовського. Автор гадає, що процес централізації цієї держави відбувався дуже повільно, й що спочатку держава ця мала була характер федерації. В окремому розділі (сс. 13—23) автор зупиняється на питанні про „впливи права українського на суспільне життя XIV—XV в. у великому князівстві Литовському“. На його думку, „домінування українських культурних впливів і зокрема впливів права українського в Литовсько-Українській державі не підлягає в наш час жадному сумніву“ (с. 13). Оці впливи українського права поширилися, гадає проф. Лашенко, шляхом засвоєння білоруським та литовським народами правних норм кодексу українського права — Руської Правди. Автор аж ніяк не погоджується з академиком М. Грушевським, що, як відомо, вказував на переважне значіння в в. кн. Литовському культури й мови білоруської, які „зрушили“ велике князівство.

Далі проф. Лашенко подає характеристику земських та крайових привилеїв в. кн. Литовського, одмічаючи час видання кожного з них та подаючи побіжно характеристики кожного. По цьому автор пише про Судебник Казиміра Ягайлона 1468 року. Коротко (сс. 46—47) він зупиняється на „уставах“ та „ухвалах“ литовських князів. Автор (з технічних мотивів) не пише про Литовські Статути — він одсилає до своєї статті „Литовський Статут, яко пам'ятник українського права“ в т. I Наук. Збірника Українського Університету в Празі, а тут подає тільки бібліографію праць про Л. Статути. На сс. 49—64 проф. Лашенко розглядає пам'ятки німецького права, що були за правне джерело в українських містах-магдебургіях. Автор подає й характеристики польських копій магдебурзького права (Щербича й Гроїцького), що з них найбільше на практиці користувалися. Більш-менш докладно (сс. 64—75) автор торкається пам'яток права польського, що мали чинність у Галичині, а від Люблінської унії р. 1569 — почасти і в Наддніпрянщині. Тут він каже про Вислицький та Великопольський статuti короля Казиміра, Вартський Статут 1420—23 рр., їх „руські“ переклади, збірник польських законів — *Volumina Legum*. Закінчує свій огляд правних джерел проф. Лашенко — характеристикою Литовської Метрики та її сучасного стану в російських архівах.

Одзначімо передусім хиби цього огляду. До таких у першу чергу слід, очевидно, застосувати помилковий авторів погляд про виключне панування вкраїнського права в литовсько-білорусько-українській державі. Треба було поставитися уважніше до об'єктивної думки акад. М. Грушевського про значіння білоруського елементу в великому князівстві Литовським. Ми уважаємо питання про культуру й право в. кн. Литовського за надто складне й делікатне. Так примітивно вирішувати його, як це робить проф. Лашенко, аж ніяк не можна. Не варт було-б і підносити його своїм читачам, як безперечну істину: така вона не є зовсім.

Є хиби й помилки й у огляді окремих джерел; частина з них, очевидно, пояснюється вказаною помилковою думкою автора. Отож на наш погляд, оглядаючи пам'ятки українського права, можна було-б не відносити до них земських привилеїв 1387 й 1413 рр., поширюваних, як відомо, тільки на литовську, католицьку шляхту. Вони проводили польські норми. З крайових привилеїв, очевидно, збірниками українського права не були привилеї — Жмудський, Витебський, Полоцький, Смоленський; крайові привилеї, як відомо, були